

Místo genderové senzitivity a nestereotypnosti ve výuce sociální práce na českých vysokých školách

Josef Vošmik¹

ÚVOD (ČISTĚ OSOBNÍ)

Když jsem studoval sociální práci na katedře sociální práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze (dále FF UK), tehdy se jednalo ještě o pětileté jednooborové prezenční studium — nastupoval jsem v roce 2000 — byl součástí studijního plánu předmět: „Sociální problémy z aspektu gender — disciplinární pohledy“. Tento kurz, jakkoli byl tehdy ještě koncepčně poměrně „neukotvený“, jak ostatně implikuje do určité míry i jeho název, a neexistovalo pro něj v češtině dostatečné pensum odborné literatury, měl pro mé další odborné směřování a profilování v sociální práci nemalý význam. Nic z toho jsem tehdy samozřejmě ani zdaleka netušil, a to ještě ani v době po jeho absolvování. Byl to rozhodně běh na delší trať. Dvousemestrální povinný předmět tehdy vedla (spoluzakladatelka katedry) Jiřina Šiklová. V prvním semestru nám Petr Pavlík přednášel základy genderových studií, ve druhém pak navázala Jiřina Šiklová a její hosté, kteří s námi hovořili již na rozličná aktuální témata právě touto perspektivou. Již řadu let se tento kurz na uvedeném pracovišti neučí a často si říkám, zda to není škoda. Rozhodně nelze říci, že by jeho zaměření bylo méně relevantní či potřebné než před lety a nabídka kvalitních publikací je dnes naštěstí dostatečně široká, aby studující oboru sociální práce měli z čeho vycházet a čerpat.

Jistě, studium je dnes jistě „otevřenější“ než před lety, existuje širší možnost výběru volitelných předmětů, třeba i z jiných kateder či ústavů, anebo dokonce fakult. Přesto se domnívám, že určité „vedení“ studujících v jejich profesní orientaci je mnohdy potřeba, protože ne každý student či studentka vstupuje do oboru s dostatečnou představou o tom, co chce či bude v oboru „dělat“. A naopak i při jasné vstupní profilaci je namísto uvažovat o rozšiřování si pohledu a integrování jiných hledisek, tím spíše, jde-li o téma natolik průřezové, jako je genderový rozměr sociální práce a pomáhajících profesí vůbec. Samozřejmě, je to dáno i personálním složením příslušného akademického pracoviště a tím, co mohou jednotliví vyučující „nabídnout“ nad rámec klasické předmětové skladby. Ve výše nastiněném případě je situace specifická i v tom, že socioložka Jiřina Šiklová stála nejen u zrodu katedry sociální práce FF UK, nýbrž také organizace Gender Studies, a po roce 1990 byla jednou z prvních, jež v tuzemském prostoru usilovala o zavedení výuky genderových studií na univerzitní úrovni, primárně to tedy byla Filozofická fakulta. A právě v rámci katedry sociální práce FF UK vzniklo dodnes existující Centrum genderových studií², které

1 Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií

2 Viz webové stránky Centra genderových studií FF UK: <http://gender.ff.cuni.cz/>

navazovalo na pedagogickou činnost neziskové organizace Gender Studies³ (tehdy nadace, dnes obecně prospěšné společnosti), v níž již několik let profesně působím.

Výuka předmětu zaměřeného na genderové souvislosti sociálních problémů tedy měla na katedře sociální práce FF UK širší historicko-koncepční konotace, které nejsou v současnosti již natolik aktuální, jelikož výuka genderových studií existuje jako samostatný obor na jiných pracovištích — v kontextu Univerzity Karlovy jde o Fakultu humanitních studií (srov. Pavlík 2019). A dílčí předměty zaměřené na genderové souvislosti jsou více či méně integrovány do výuky i jiných oborů. Není tedy jistě třeba lpět na něčem jen z důvodu tradice a historicky podmíněné vazby na dané pracoviště, ale spíše se ptát, zda absence takového předmětu v nabídce studia není na škodu odborné přípravy budoucích sociálních pracovníků a pracovnic na vysokoškolské úrovni. I když současně platí, že katedra sociální práce FF UK se v posledních letech ubírá cestou včleňování genderové optiky i do dalších předmětů, jakými jsou zejména „Lidská práva v kontextu sociální práce“ anebo „Diskriminace a právo na rovné zacházení“.

Je tedy také otázkou, který z těchto přístupů je tím správným, efektivním a následováníhodným. Ten, který koncentruje výuku této problematiky do jednoho kurzu, anebo ten, který ji pojímá jako horizontální téma, jímž ve skutečnosti také je?

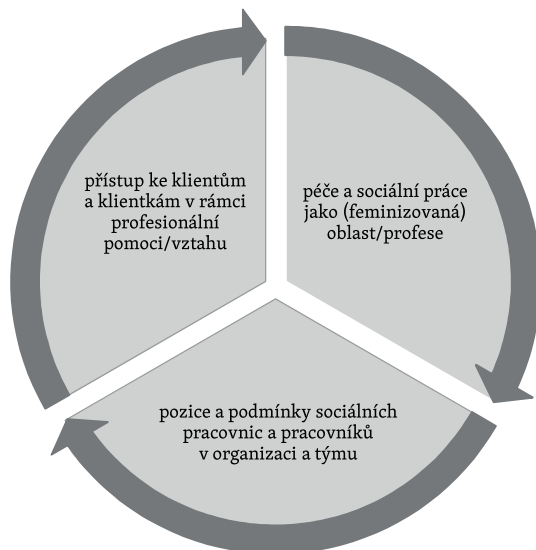
VÝUKA GENDEROVÝCH SPECIFIK SOCIÁLNÍ PRÁCE – ANO, NEBO NE?

Jsem toho názoru, že genderové rozměry sociální práce tvoří podstatnou součást identity tohoto oboru, anebo by tvořit měly. V oblasti teorie, výzkumných studií i různých přehledových prací již existuje řada podnětných zdrojů tuzemské provenience (Slovensko nevyjímaje), které by měly být ve větší intenzitě zohledněny ve výuce budoucí generace sociálních pracovníků a pracovnic. Mám zde na mysli práce autorek, jakými jsou Radka Janebová, Monika Bosá, Jana Benešová či Barbora Grundělová, v širším kontextu např. i Radka Dudová, Jaroslava Hasmanová Merhánková, Lucie Vidovičová, Lubica Kobová, ale i zmiňovaná Jiřina Šiklová a mnohé (a někteří) další. Nabídka cizojazyčných titulů je pak v tomto směru samozřejmě mnohem širší — explicitně si dovoluji odkázat na velmi kvalitní kolektivní publikaci *Teaching Gender in Social Work* (Leskošek 2009), která je zdarma ke stažení na internetu (odkaz je k dispozici v závěrečném seznamu použité literatury).

O důvodech potřebnosti genderově senzitivního přístupu v sociální práci jsem měl možnost stručně referovat na odborném semináři, který na začátku akademického roku 2019/20 pořádala katedra sociální práce Filozofické fakulty UK v Praze (viz Vodáčková 2020). Pokusil jsem se zde vymezit stručný pracovní model genderové perspektivy v sociální práci, a to skrze tři vzájemně provázané oblasti, kterými jsou (viz také níže uvedení graf):

- péče a sociální práce jako (feminizovaná) oblast/profese,
- pozice sociálních pracovnic a pracovníků v týmu a organizaci,
- přístup ke klientům a klientkám v rámci profesionální pomoci či vztahu.

3 Viz historie organizace na webové stránce Gender Studies, o.p.s.: <https://genderstudies.cz/gender-studies/historie.shtml?x=237046>

Nastínil jsem skutečnost, jak stereotypní spojování žen s péčí a „ideálními předpoklady“ k ní předurčuje a zároveň omezuje jejich profesní volby, což platí z opačného úhlu pohledu i o mužích, jelikož ti pro změnu nebyvají tradičně chápáni jako vhodní adepti pro pomáhající profese a působení v nich je u nich mnohdy považováno za projev určité změkčilosti, tj. nenaplnění obvyklých charakteristik maskulinity. I to logicky omezuje jejich kariéerní směřování. Tato diskrepance v zapojení žen a mužů do sociální práce se následně projevuje v dalších oblastech, jako je mj. uplatnění žen ve vedoucích pozicích, jelikož i v tzv. feminizovaných profesích platí, že ženy zastávají převážně řadové pozice v organizaci, zatímco muži, byť jich je v oboru procentuálně méně, dosahují častěji na pozice vedoucí a manažerské. To je způsobeno nejen fenoménem tzv. skleněného výtahu v případě mužů, ale také skleněného stropu u žen — ten se projevuje i v tom, že ani v sociální práci není vždy dostatečně pamatováno na sladování osobních, rodinných a pracovních povinností, což v situaci, kdy ženy zastávají většinu domácích prací a péče o děti a další potřebné osoby, znamená jejich nepřímé znevýhodnění. Samozřejmě ani pomáhající profese nejsou prosty dalších jevů, jako jsou rozdíly v odměňování žen a mužů či různé formy negativního chování na pracovišti, včetně (sexuálního) obtěžování. Tento rozměr se patrně replikuje i v přístupu ke klientům a klientkám. I když v ČR zatím nemáme v tomto směru dostatek empirických dat přímo z praxe sociální práce a služeb, ukazuje se, že profesionální pomáhající někdy přistupují odlišně ke svým klientům a klientkám právě v závislosti na jejich pohlaví/genderu, a to i tam, kde taková diferenciacce není opodstatněná. Může se to projevovat např. rozdílnými formami pomoci, které jsou nabízeny klientům a klientkám právě v závislosti na jejich pohlaví, či jejich načasováním, neboť i nabídka pomoci je spjata s některými generalizovanými představami o tom, jaké jsou „typicky“ ženské či mužské potřeby, vnímání, emoce, chování, činnosti či profese. Ukazuje se tak i odlišná dynamika vztahu pomáhající — klient/ka právě v závislosti na pohlaví/genderu obou jmenovaných (Vošmik in Vodáčková 2020).

Zastávám tudíž stanovisko, že zvláštní pozornost by měla být věnována přípravě budoucích sociálních pracovníků a pracovníc, právě pokud jde o genderový rozměr a specifika profesionální práce s klientelou. Jedná se tak primárně o teorie a metody sociální práce, ať už jde o obecné či speciální poradenství, krizovou intervenci či systematictější spolupráci např. v podobě psychoterapie, i když v tomto ohledu se již dostáváme mimo rámec vysokoškolské výuky a směřujeme spíše k náplni několikaletých terapeutických výcviků v různých směrech, včetně sebezkušenostní složky. Prostě všude (a nejen) tam, kde rozvíjíme kompetence profesionálních pomáhajících směrem k přímé klientské práci, je třeba věnovat zvláštní pozornost kritičnosti, reflexivitě a pozitivnímu ovlivňování rizika konzervace vlastních stereotypů a schematicnosti v tom, jaký/á je správný/á muž či žena (anebo jiná osoba), jaké mají mít vlastnosti, jakým aktivitám se mají věnovat, jaké role, profese a životní cesty jsou pro ně vhodné apod. Jakékoli stvrzování zažitých vzorců, jež postrádají smysluplný základ, byť často zcela nevědomé a zdánlivě „nevinné“, může ve svém důsledku vést k upevňování rigidních společenských norem a posilovat status quo. To ve svém důsledku znamená participaci na existenci či dokonce dalším rozvoji patriarchálních společenských struktur (moci). Na úrovni „každodenního života“ to pak přináší omezování prostoru svobodné volby každého člověka, tedy i klientů a klientek sociálních pracovníc i pracovníků.

Je tedy zapotřebí učit pomáhající „procesní sebereflexi“ toho, co konají, říkají a třeba i mimoslovně stvrzují, nebo naopak zamítají. Zejména systemický přístup a kritická sociální práce jsou s tímto náhledem velmi dobře propojitelné.

A nejedná se v žádném případě pouze o přímou případovou práci, ale také širší koncepční sociální práci a její mezzo- a makropraxi. I rozličné dokumenty a metodické materiály upravující mantinely sociální práce v praxi mohou obsahovat některé rigidní automatismy či jejich sedimenty, jež mohou být ve svém důsledku omezující či znevýhodňující na podkladě genderu nebo i jiných kritérií, jako je rodičovství, věk, zdravotní stav, původ a mnohé jiné — namísto je proto tzv. intersekcionální přístup, který nezohledňuje pouze specifika mužského/ženského (či jiného) pohlaví/genderu, ale i dalších charakteristik, které ve svém důsledku vytváří kvalitativně zcela svébytnou situaci.

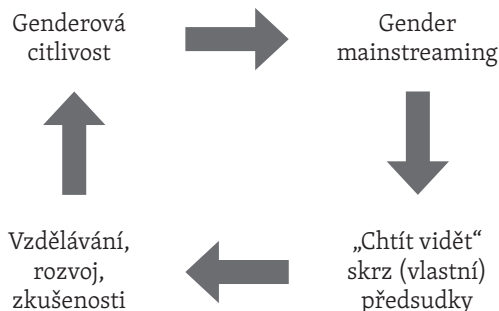
Tzv. gender mainstreaming je tedy velmi dobře uplatnitelným principem i v praxi sociální práce a politiky. Toto poměrně nejasné sousloví ve skutečnosti označuje velmi jednoduchou myšlenku (o to však hůře aplikovatelnou): ve všem, co děláme, bychom měli současně zvažovat specifické důsledky a dopady na ženy a muže. Pojato širěji, přemýšlet o dopadu na reálné fyzické osoby. Současně to znamená neuchylovat se k nějakému formalismu v podobě „odškrtávání“ si okének, ať už reálných či imaginárních, ale opravdu průběžné kritické uvažování o tom, co obnáší naše „dobře a profesionálně“ míněné kroky a doporučení.⁴

Učení se genderové citlivosti, nejen v sociální práci, je skutečně dlouholetým (dost možná celoživotním), procesem, jehož základním předpokladem je „chtít“ vidět skrze

4 Pokud jde o metodu gender mainstreamingu a jeho uplatnění, můžeme odkázat na širěji využitelnou Metodiku hodnocení dopadů na rovnost žen a mužů pro materiály předkládané vládě ČR, která je dostupná online zde: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/rovnne-pri-lezitosti-zen-a-muzu/dokumenty/Metodika-PO-OPONENTURE.pdf>.

vlastní schématické a zjednodušující vzorce, kterými nahlížíme svět kolem sebe a lidi v něm. Současně je potřeba tuto senzitivitu dále rozvíjet a prohlubovat skrze vzdělávání se a praktické zkušenosti z praxe. Velmi zjednodušeně tento proces zobrazuje následující graf.

NEJEN „SYSTEMIKA“

Systemický přístup patří v posledních letech — a snad už i dekadách — mezi stěžejní teorie sociální práce, jež se u nás využívají. Někdy by se skoro mohlo zdát, jako by jiná teorie sociální práce ani neexistovala. Přesto i systemika naráží na některé limity své aplikace, zejména tam, kde má sociální práce charakter sociálně právní ochrany (nejen dětí) a výkonu profese „z moci veřejné“ ve státní či veřejné sféře. Nejen zde se stává oddělení pomoci, kontroly a výkonu moci věcí více než svízelnou.

Jsem však názoru, že ani tam, kde je systemický přístup obecně velmi dobře aplikovatelný, není „všespásný“, pakliže nemají sociální pracovníci a pracovníce dostatečný náhled na svoje vlastní předsudky a automatismy v uvažování a hodnocení druhých. Můžeme se stokrát snažit své klienty a klientky maximálně přijímat a nomezovat, nýbrž podporovat v jejich životních volbách a očekáváních. Pokud je ale naše chování a jednání nereflektované a třeba i silně determinováno rigidními způsoby nahlížení toho, co by ženy/muži měli a neměli..., pak z této cesty nutně scházíme a ve jménu „fungování ve společnosti“ sklouzáváme k posilování sociální konformity třeba i tam, kde není namístě.

Je to obdobné jako v případě terapeutické práce — předpokladem jejího výkonu je zpravidla sebezkušenostní výcvik, ať už integrovaný do samotné přípravy v daném směru, anebo oddělená „prerekvizita“. Ani systemický přístup není dost dobře reálný, není-li současně spojen se získáním kontinuálního a prohlubujícího se náhledu na otázky vlastních předpojatostí a kritickým přístupem k jejich individuálnímu, profesnímu i celospolečenskému zpochybňování a dekonstrukci.

Názor, že genderová specifika ve výuce sociální práce jsou redundantní, jelikož jsou „suplována“ v jiných předmětech, typicky v teorii a metodách sociální práce, odvozených od systemického přístupu, nesdílím. Už proto, že skutečně kritická či genderově citlivá sociální práce jsou v praxi našeho oboru v našich končinách zatím opravdu spíše popelkou anebo teoretickou možností, spíše než praktikovaných přístupem v každodenní práci. Anebo ne?

MINIMÁLNÍ STANDARDY SOCIÁLNÍ PRÁCE

Jestliže nahlédneme optikou tématu tohoto příspěvku do Minimálního standardu vzdělávání v sociální práci (dále jen „Minimální standard“), ve verzi aktualizované k 14. 11. 2019⁵, zjistíme velmi snadno, že pojem „gender“ zde má své místo, a to principálně ve dvojím významu. Ve většině případů, pokud jde o použitou terminologii a vysvětlení užití tzv. generického maskulina (absolvent, sociální pracovník, klient) i pro osoby druhého genderu/pohlaví, a to v podobě poznámek pod čarou.

Méně již vidíme tento rozměr v samotné obsahové části dokumentu, v partiích pojednávajících o jednotlivých předmětech či předmětových skupinách. Konkrétně se s ním setkáváme v anotaci dvou předmětů, kterými jsou „úvod do sociologické teorie“ a „psychologie v sociální práci“. V případě úvodu do sociologické teorie je v části s názvem cílové znalosti (kompetence) toto ustanovení: „pohlaví a sexualita, identita a sexualita, nerovnost z hlediska pohlaví, gender — ženská a mužská studia, zdraví a nemoc, problematika stárnutí, smrt.“ Pokud jde o kurz psychologie v sociální práci, pak je v odstavci „student/ka umí (dovednosti)“ napsáno kromě jiného: „zohledňovat souvislosti včetně kontextů vývojového, genderového a kulturního při popisu odchylek od normy.“

V textu nalezneme i příbuzné termíny diskriminace, diverzita a předsudky, ale např. odkaz na feminismus nebo feministické teorie, metody apod. bychom zde hledali zbytečně.

Samozřejmě nelze od dokumentu, který má ukotvovat základní požadavky na vzdělávání sociálních pracovníků a pracovníc v ČR, očekávat úplné a detailní zahrnutí veškerých témat a otázek, přesto se domnívám, že tato složka profesionální přípravy by si zde zasloužila posílení, a to i v předmětu teorie a metody sociální práce, který lze z jistého úhlu pohledu považovat za klíčový. Kdybychom totiž vycházeli čistě z požadavků tohoto minimálního standardu, bylo by možné „genderová témata“ v sociální práci pojmout opravdu velmi stručně a okrajově v rámci sociologie a psychologie, obecněji pak i v rámci uvedených teorií a metod či menšinových skupin a některých dalších.

Platí to, i když přihlédneme ke skutečnosti, že Minimální standard pokrývá skutečně „minimum“, jež by mělo být obsahem tříletého studia navazujícího na získání maturitního vysvědčení, tj. ekvivalentu vyšší odborného anebo vysokoškolského bakalářského vzdělání.

Za zmínku stojí i skutečnost, že koncept genderu je v tomto dokumentu používán převážně dichotomicky (muži/ženy), což je však, jakkoli je to poměrně obecný nešvar, nepřesné, jelikož gender je kategorie velmi široká a ze své povahy nebinární. Nelze ji tedy opsat odkazem na ženy a muže, sociální pracovníky a pracovníce, klienty a klientky apod. jako synonymum.

5 Dostupné zde: <https://www.asvsp.org/standards/>.

PRAXE NA VYBRANÝCH VYSOKÝCH ŠKOLÁCH

Pokusme se však postoupit dále a zaměřit se alespoň na některé studijní plány⁶ oboru sociální práce na českých vysokých školách. Již letmý pohled ukazuje na odlišnou praxi toho, jak je výuka tohoto „tématu“ koncipována, a zda je výslovně integrována do předmětové skladby. Vycházíme zde samozřejmě z plánů, které jsou obecně dostupné na internetu, ideálně v kombinaci se sylaby jednotlivých předmětů.

Pokud jde o předměty, jež se explicitně zaměřují na genderovou problematiku, a zpravidla užívají v názvu i tento termín, pak je nacházíme zejména na těchto univerzitních pracovištích, vyučujících obor sociální práce (v abecedním pořadí):

- Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity (dále FSS MU)
- Fakulta sociálních studií Ostravské univerzity (FSS OU)
- Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové (FF UHK)
- Husitská teologická fakulta Univerzity Karlovy (HTF UK)

Nabízené předměty a jejich bližší charakteristiky:⁷

Pracoviště	Název předmětu	Stupeň studia	Charakter předmětu	Rozsah výuky	Atestace
FSS MU	Gender Perspectives in Social Work Practice	NMgr.	povinně volitelný	1/1	zkouška
FSS OU	Genderově senzitivní přístupy v sociální práci s rodinou	NMgr.	povinně volitelný	1/1	zápočet
FF UHK	Gender a sociální práce	NMgr.	povinně volitelný	0/2	zápočet
HTF UK	Gender v sociální práci	NMgr.	povinně volitelný	0/1	zápočet

Z tohoto přehledu můžeme vyvodit některé elementární závěry, které jsou však omezené s ohledem na rozsah „vzorku“ sledovaných škol, resp. dohledaných předmětů (n = 4). Můžeme tedy konstatovat, že:

- 6 Primárním záměrem bylo analyzovat studijní plány všech škol, které realizují vysokoškolskou výuku oboru sociální práce (tj. od bakalářského stupně případně výše) v ČR, avšak vzhledem ke komplikacím, které byly spojeny s jejich dohledáváním, jsem se nakonec zaměřil na okruh tzv. veřejných vysokých škol. Předmětem analýzy nebyly ani studijní plány vyšších odborných škol (VOŠ), a to ani v případě, že mohou v některých případech udělovat bakalářský titul. Tyto údaje tak mají spíše ilustrativní než vyčerpávací charakter.
- 7 Sylaby těchto předmětů jsou dostupné online na webových stránkách příslušných univerzit či fakult, které zajišťují jejich výuku (viz seznam použité literatury). Mohou současně sloužit jako zdroj informací a inspirace ohledně zaměření předmětů, jejich koncipování, doporučené literatury apod.

- všechny tyto předměty jsou nabízeny v rámci navazujícího magisterského studia (NMgr.),
- mají charakter předmětu povinně volitelného a
- až na jeden případ jsou atestovány na základě zápočtu,
- rozsah je zpravidla koncentrován do jednoho semestru v objemu 2 hodin prezenční týdenní výuky — s výjimkou HTF UK, kde je rozsah nižší (1 hodina),
- předmět je koncipován ve dvou případech jako kombinace přednášky a cvičení (1/1), ve dvou případech má čistě charakter cvičení či semináře s dotací 0/1 či 0/2,
- předměty jsou svým zaměřením spíše obecně pokrývající téma, pouze v případě FSS OU se zaměřuje na práci s rodinou, což odpovídá specifickému zaměření navazujícího magisterského studia oboru sociální práce.

Tento způsob náhledu a návazné interpretace naráží i na jistá omezení. Nabídka konkrétního předmětu, jenž se zaměřuje na genderové souvislosti sociální práce, ještě neznamená, že taková výuka je nutně kvalitnější či efektivnější než ta, kde takový kurz neexistuje a jednotlivá témata jsou zajišťována prostřednictvím dílčích kurzů, a tedy průběžně a nikoli „koncentrovaně“. Oba přístupy tedy jistě mají své přednosti i potenciální rizika. I při náhledu do studijních plánů, kde chybí předmět cílený výslovně na genderovou problematiku, totiž zpravidla nacházíme jiný/é, kde ji lze alespoň v obecných konturách „tušit“.

Významnou nevýhodou v situaci, kdy neexistuje speciální kurz či předmět zaměřený na rovné příležitosti a genderově nezatížený přístup v sociální práci, ale vidím v tom, že vyžaduje ve větším počtu kvalifikované pedagogy a pedagožky, kteří dokáží k těmto otázkám senzitivně a současně fundovaně přistupovat. Jinak totiž hrozí, že model výuky nekoncentrované do jednoho kurzu bude ve svém pojetí vnitřně protichůdný (jinými slovy: příbuzná témata vyučuje vícero pedagogů a pedagožek, ale svými východisky principiálně zcela odlišně), a ve svém důsledku tedy esencialistický a posilující existující stereotypy, namísto jejich problematizace a nabourávání s cílem rozšiřování možností volby a směřování života každého člověka.

Zařazení kurzu, jenž se cíleně věnuje genderovým aspektům, specifickým či tématům, do předmětové sklady, je tak logicky jen jakýmsi makropohledem na to, do jaké míry je tato optika do odborné přípravy sociálních pracovníků a pracovníků skutečně integrována. Je to spíše jakýsi předběžný předpoklad, vytýčení tématu „před závorku“, symbolické (a snad i reálné) uznání jeho významu a do značné míry i prioritizace. Avšak pro skutečně fundované závěry z toho pohledu by bylo nezbytné analyzovat nejen veškeré studijní plány, nýbrž také sylaby a podklady jednotlivých předmětů a v konečném důsledku hodnotit i realizaci jejich výuky — minimálně z pohledu vyučujících a studujících a s ohledem na průběh i výstupy/výsledky, což je již velmi komplexní a ambiciózní výzkumný záměr. Nikoli však nereálný.

Výzkumné pole „zamlžuje“ i prostá zkušenost, že schválené studijní plány jsou doplňovány o volitelné či povinně volitelné předměty nad jejich rámec. Jsou reflexí odborného zaměření daného pracoviště, aktuální skladby pedagogického sboru, soudobých výzkumných aktivit, realizovaných projektů i spolupráce s jinými pracovišti. Navíc v objemu volitelného penza kreditů si může studující často vybírat i předměty z jiných pracovišť, často i jiných fakult, takže výsledný profil z pohledu absolvova-

ných kurzů není identický. A není to samozřejmě ani žádoucí s ohledem na profesní aspiraci jednotlivých studentek a studentů.

Existuje tedy řada faktorů, těch jednoduše sledovatelných, i těch, která závisí především na osobnostním nastavení jednotlivých aktérů a akterek, zejména z řad vedení jednotlivých škol i pracovišť a pedagogických pracovníků a pracovníc. Nemusí však být vždy jen organizačním či technicistním vyjádřením potřeby zajištění určitého vzdělávacího obsahu, ale mohou být hodnoceny a interpretovány právě i jako ukazatele toho, do jaké míry je určité otázce v rámci studia věnována pozornost a důležitost. Způsob zajištění výuky, objem času, formát výuky, stanovené povinnosti, atestování i počet kreditů jsou okolnosti, jež mají významnou vypovídající hodnotu.

MOŽNOSTI

Je tedy otázkou, zda by výuka genderové nezátíženosti, ideálně formulovano pozitivně jako citlivosti, měla být součástí výuky jiných předmětů, anebo existovat jako kurz(y) sui generis. Odpověď je podle mého názoru: ano, ano (a ano).

Rozhodně je nezbytné, aby rovnost příležitostí a aktivní odstraňování předsudků všeho druhu bylo a) integrální součástí výuky prakticky všech předmětů, jelikož se do nich prolíná jako skutečně průřezový princip. Současně jsem názoru, že b) je legitimní zvažovat explicitní posílení této tematiky ve výuce tam, kde je to zvláště potřeba (teorie sociální práce, metody sociální práce, lidská práva, řízení sociální práce, sociální politika, popř. v rámci „úvodů“ do sociologie, psychologie či práva aj.). Nakonec je však třeba respektovat, že c) dynamika genderových vztahů a souvislostí je specifická a nese s sebou řadu otázek, jež by měly být zahrnuty do samostatné výuky.

„Společně“ a současně „zvlášť“ je cesta, jak efektivně reflektovat genderovou optiku v teorii i praxi sociální práce. Už proto, že samozřejmě ne každý vyučující se tímto zaměřením zabývá a z čistě pragmatického hlediska je to cesta, jak toto analytické hledisko studujícím „alespoň nějak předat“. Spoléhání se, že je stejně přítomno všude (a je tak pojmáno i ve výuce), anebo že se mu věnujeme v samostatném kurzu, může ve výsledku směřovat k alibismu a vyjít naprázdno. Na tyto poněkud problematické praktické aspekty výuky „genderu“ v sociální práci je ostatně upozorňováno i v mezinárodním kontextu (např. McPhail 2008). Naopak na nutnost zohledňování národních i lokálních specifik a realit při výuce genderových aspektů sociální práce upozorňuje Scourfield (2006).

V každém případě existuje řada témat, jež jsou, nazírána-li genderovou optikou, natolik svébytná, že si podle mého mínění zasluhují skutečně koncentrovanou a vnitřně návaznou a konzistentní logiku výkladu, kterou model „rozptýlené výuky“ těchto jevů nemůže dost dobře poskytnout. Troufám si říci, že jsou to kromě otázek univerzálních a průřezových zejména tato témata (je možné dále je členit do části obecné a speciální):⁸

8 Srov. např. také: Janebová, R.: *Gender a sociální práce*. Univerzita Hradec Králové, r. neuveden. Dostupné ke stažení zde: <https://www19.uhk.cz/cs-CZ/USP/Oddeleni/Oddeleni-socialni-prace/Studijni-podklady.aspx>.

Obecná část:

- Sociální práce jako „feminizovaná“ a prekarizovaná profese
- Feministická a genderově senzitivní sociální práce
- Možnosti sladování osobního, rodinného a pracovního života v sociální práci a službách
- Pomoc, kontrola a moc v sociální práci
- Specifické přístupy, metody a techniky vycházející z feministické sociální práce
- Proměnná pohlaví/genderu v profesionální pomoci a vztahu
- Metody prosazování genderové rovnosti
- Genderová socializace a konstrukce sociálních rolí, gender a jazyk
- Péče a práce jako základní dimenze lidského života
- Étos péče a role žen a mužů

Speciální část:

- Gender na trhu práce a v zaměstnání
- Gender, sociální politika a sociální zabezpečení
- Rodinná a vzdělávací politika, demografie a podpora rodiny
- Lidské tělo, jeho konceptualizace a kontrola
- Intimita, osobní hranice a sexualita v sociální práci
- Gender, normalita a patologie
- Agresivita, agrese a kriminalita
- Obtěžování a sexuální obtěžování, genderově motivované a sexuální násilí, znásilnění
- Postavení LGBT+ osob
- Sociální exkluze a feminizace chudoby
- Migrace, humanitární pomoc a gender
- Gender a duševní zdraví

ZÁVĚR

Jedno ze základních pravidel nejen v poradenství je: „Neradit!“ Většina pomáhajících si dokáže tuto direktivu osvojit — i když zdaleka ne všichni. Rada je doporučení, jak vést vlastní život a k tomu nikdo z nás nemá oprávnění, už proto, že neznáme prakticky nikdy veškeré motivy a souvislosti situace a jednání daného člověka. Radit znamená korigovat, vést, přejímat kontrolu a moc, a to se ve většině případů se sociální prací, minimálně systemickou, neslučuje. Ale co když neradíme, ale „stvrzujeme“ (anebo vyvracíme) rozhodnutí a životní volby svých klientů a klientek? Nikoli snad slovně, ale svým přístupem, názory, „životní filosofií“ či prostými nonverbálními signály. Zaklínáme se profesionalitou, zkušenostmi a vzděláním, které však dost možná často jen zakrývají (a posvěcují) naši vlastní rigiditu a zkostnatělost v uvažování o tom, jak by („správný“) člověk měl žít.

Jak bylo uvedeno, existuje řada faktorů, které přispívají k předmětové skladbě příslušného akademického pracoviště, zajišťujícího výuku sociální práce na pregra-

duální, popř. i postgraduální úrovni. Na některých katedrách či ústavech existují kurzy cílené speciálně na genderovou problematiku, jinde nikoliv. Někde existovaly v minulosti, v současnosti z různých důvodů již nabízeny nejsou. A jinde se jistě připravují či alespoň zvažují. Samozřejmě nesmíme zapomínat ani na další předměty, které obsahují dílčí témata spadající do tematického okruhu, na něž tu opakovaně odkazujeme. Z vybraných studijních plánů se jedná především o předměty, které se zaměřují na současné (postmoderní, poststrukturální) teorie v sociální práci, participativní přístupy anebo reflexivní techniky při práci s klientelou. Samozřejmě i „zavedenější“ směry sociální práce (antiopresivní přístup, systemická teorie) skýtají prostor, jak tyto otázky zase a znovu vnášet do diskuse se studujícími. A pochopitelně i ve zmíněných příbuzných oborech, jako je sociologie, psychologie či právo, včetně oblasti lidských práv a antidiskriminační legislativy.

V každém případě je otázkou, zda by nemělo dojít k určité specifikaci a unifikaci, pokud jde o koncipování, způsob a formát výuky genderových aspektů sociální práce v ČR, a to zejména, ale nikoli, pokud jde o Minimální standardy vzdělávání v sociální práci, anebo jiný (závazný) metodický materiál, jelikož praxe se v tomto ohledu značně liší.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- Centrum genderových studií. [online]. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy [cit. 22. 9. 2020]. Dostupné také z: <http://gender.ff.cuni.cz/>.
- Historie Gender Studies, o.p.s. [online]. Praha: Gender Studies, 2013 (aktualizace) [cit. 22. 9. 2020]. Dostupné také z: <https://genderstudies.cz/gender-studies/historie.shtml?x=237046>.
- Janebová, R. *Gender a sociální práce*. Univerzita Hradec Králové, rok neuveden. Dostupné také z: <https://www19.uhk.cz/cs-CZ/USP/Oddeleni/Oddeleni-socialni-prace/Studijni-podklady.aspx>.
- Leskošek, V. (ed.) *Teaching Gender in Social Work*. Utrecht: ATHENA3 Advanced Thematic Network in Women's Studies in Europe, the University of Utrecht and the Centre for Gender Studies, Stockholm University, 2009. ISBN 91-87792-45-1. Dostupné také z: https://atgender.eu/wp-content/uploads/sites/207/2017/08/Teaching_Gender_in_Social_Work.pdf.
- McPhail, B. A. Re-gendering the Social Work Curriculum: New Realities and Complexities. *Journal of Social Work Education*. 2008, Vol. 44, No. 2, pp. 33–52. ISSN neuvedeno.
- Minimální standard vzdělávání v sociální práci ASVSP. [online]. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci, 14. 11. 2019 (poslední aktualizace) [cit. 22. 9. 2020]. Dostupné také z: <https://www.asvsp.org/standardy/>.
- Pavlík, P. Ohlédnutí k počátkům katedry. In: Sokolová, V., Kobová, L. (eds.) *Odvaha nesouhlasit. Feministické myšlení Hany Havelkové a jeho reflexe*. Praha: Fakulta humanitních studií UK, 2019. ISBN 978-80-7571-038-3.
- Scourfield, J. Placing Gender in Social Work: The Local and National Dimensions of Gender Relations. *Social Work Education*. 2006. Vol. 25, No. 7, pp. 665–679. ISSN neuvedeno.
- Špondrová, P., Hejzlarová, E., Walek, C., Čmolíková Cozlová, K. *Metodika hodnocení dopadů na rovnost žen a mužů pro materiály předkládané vládě ČR*. Praha: Úřad vlády ČR, 2015. Dostupné také z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/rovnost-prilezitosti-zen-a-muzu/dokumenty/Metodika-PO-OPONENTURE.pdf>.
- Vodáčková, D. Směrování k bezpředsudečnosti. Zpráva o odborné akci u příležitosti zahájení nového školního roku 2019/2020. *Fórum sociální práce*. Praha: Univerzita Karlova,

Filozofická fakulta, 2020/1, s. 75–77. ISSN: 2336-6664. Dostupné také z: [https://forumsocialniprace.ff.cuni.cz/wp-content/](https://forumsocialniprace.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/10/2020/07/Daniela_Vodackova_75-77.pdf)

[uploads/sites/10/2020/07/Daniela_Vodackova_75-77.pdf](https://forumsocialniprace.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/10/2020/07/Daniela_Vodackova_75-77.pdf).

SYLABY PŘEDMĚTŮ CITOVANÝCH V TEXTU:

Gender Perspectives in Social Work Practice.

[online]. Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity. [cit. 10. 10. 2020]. Dostupné také z: <https://is.muni.cz/predmet/fss/SPRn4470>.

Genderově senzitivní přístupy v sociální práci s rodinou. [online]. Ostrava: Fakulta sociálních studií Ostravské univerzity. [cit. 10. 10. 2020].

Dostupné také z: [https://studistag.osu.cz/portal/studium/prohlizeni.html?pc_pagena-vigationalstate=AAAAQAENDIzMhMBA-AAAAQAic3RhdGVlZXkAAAABABQOtOTIyM-](https://studistag.osu.cz/portal/studium/prohlizeni.html?pc_pagena-vigationalstate=AAAAQAENDIzMhMBA-AAAAQAic3RhdGVlZXkAAAABABQOtOTIyM-zM3MjAzNjg1NDc3NDY3MwAAAAA*#prohlizeniDetail)

[zM3MjAzNjg1NDc3NDY3MwAAAAA*#prohlizeniDetail](https://studistag.osu.cz/portal/studium/prohlizeni.html?pc_pagena-vigationalstate=AAAAQAENDIzMhMBA-AAAAQAic3RhdGVlZXkAAAABABQOtOTIyM-zM3MjAzNjg1NDc3NDY3MwAAAAA*#prohlizeniDetail).

Gender a sociální práce. [online]. Hradec Králové: Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové. [cit. 10. 10. 2020]. Dostupné také z: <https://www19.uhk.cz/cs-CZ/Download?DocumentId=22831>.

Gender v sociální práci. [online]. Praha: Husitská teologická fakulta Univerzity Karlovy. [cit. 10. 10. 2020]. Dostupné také z: <https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=-predmet&kod=L0076>.